

Володимир Сіропол
(Переяслав-Хмельницький)

МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛІНГРАДСЬКОЇ БИТВИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941-1945 рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті здійснено історіографічний аналіз низки публікацій, присвячених медичному забезпеченню радянських військ під час Сталінградської битви. Автор виявив найбільш актуальні проблеми військової медицини та певні тенденції їхньої інтерпретації в історичній науці.

Ключові слова: військова медицина, Червона армія, Велика Вітчизняна війна, медичне забезпечення, Сталінград.

Період Великої Вітчизняної війни в історії людства залишив після себе велике поле для наукової діяльності фахівців у галузі військової медицини, особливо з питань вивчення досвіду діяльності медичної служби радянських Збройних сил у вказаний період. Санітарно-медичне забезпечення військ Червоної армії на сьогоднішній день істориками медицини розглянуто нерівномірно, у зв'язку з чим існують певні прогалини, які потребують заповнення і глибокого аналізу.

Особливо вагомою була роль військової медицини під час великих військово-стратегічних операцій, що супроводжувалися колосальними людськими втратами. До числа таких належить і Сталінградська битва. На жаль, багато аспектів історії військової системи охорони здоров'я в період битви не отримали належного висвітлення ні в історичній, ні в історико-медичній літературі. Пріоритетом в історичних дослідженнях завжди були проведення і результати операцій, плани командування, аналіз бойових дій тощо. Тиловій роботі, до якої відноситься медична служба, традиційно відводилася другорядна роль. Військові медики – від санітара до керівника медичної служби фронту – завжди залишалися в тіні бойової слави воєначальників і полководців Червоної армії. А тим часом історія військової медицини має важливе значення для більш глибокого розуміння багатьох проблем сучасної медицини.

Про роль медиків у Сталінградській битві підготовлена низка досліджень. На жаль, вони – нерівноцінні за змістом: серед них багато науково-популярних праць і таких, в яких проблеми медичного забезпечення порушувалися лише побіжно [11; 44; 10; 36; 2; 23].

Узагальнення досвіду роботи військових медиків у Сталінградській битві почалося ще в період війни самими медиками, тобто «по гарячих слідах». Проблеми медичного обслуговування у звільнених від окупації районах Сталінградської області висвітлені в статті К. Берюшева [7]. Питання санітарно-просвітницької роботи в шпиталях і проведення протиепідемічних заходів серед цивільного населення в умовах будівництва оборонних рубежів розглянув Е. Деларю [18]. У брошурі Г. Топровера проаналізовано досвід лікування поранених і хворих в сталінградських шпиталях [43].

У цей же час з'являються перші дисертаційні дослідження, присвячені різним аспектам діяльності військових медиків у роки війни. Медичне забезпечення радянських військ у Сталінградській битві найбільш вагомо представлено у дисертаційному проекті М. Табориського, який у період згаданої битви був старшим інспектором-хірургом фронтового евакопункту (ФЕП-61), що входив до складу Ленінського шпитального колектора [42]. На основі аналізу фактичних матеріалів за період особливо інтенсивної роботи колектора (з 18 січня по 18 лютого 1943 р.), коли він виконував завдання головної приймально-сортувальної бази фронтового району, автор досліджував особливості фронтового етапу евакуації поранених.

Дисертація колишнього начальника військово-санітарного управління (ВСУ) Донського фронту А. Барабанова присвячена проблемам медичного забезпечення військ Донського фронту в наступальній фазі Сталінградської битви [5]. Обґрунтовуючи ефективність медичної служби фронту, автор порівнював її роботу з діяльністю медичних служб таких великих військових операцій як Курсько-Орловська, Білоруська, Вісло-Одерська та Берлінська. Проте особлива увага до діяльності медичних установ і служб переважно з позицій управління фронту не дала автору можливості розглянути питання взаємодії інших ланок медичної служби, зокрема нижчої військової ланки та служб охорони здоров'я.

Досвід медичної служби 62-ї (8-ї гвардійської) армії з організації хірургічної роботи в підземних сховищах під час оборони Сталінграда і в наступальний період Сталінградської битви знайшов відображення в дисертації М. Бойка, який обіймав посаду начальника військово-санітарної служби 62-ї армії [9]. Однак це дослідження не дає належної об'єктивної аналітичної оцінки результатів організації роботи медичної служби: у ній, зокрема, відсутній аналіз безповоротних і санітарних втрат армії.

На початку 1960-х років, у зв'язку з 20-ю річницею розгрому німецько-фашистських військ під Сталінградом, спостерігалось поживавлення інтересу до історії Сталінградської битви. Спробою узагальненого дослідження, присвяченого медичному забезпеченню радянських військ у битві на р. Волга, стала невелика колективна стаття І. Біспена, Ф. Сатрапінського, Л. Бризгалової [8]. Автори в стислій схематичній формі подали огляд діяльності військово-санітарної служби в Сталінградській битві.

У статті Р. Плякіна, колишнього заступника начальника ВСУ Донського фронту, схарактеризований важкий період формування фронтової шпитальної бази захисників Сталінграда, відображено маловідомий факт ліквідації в місті спалаху холери, відзначений новаторський маневр реорганізації медичної служби під керівництвом начальника ВСУ Донського фронту генерал-лейтенанта медичної служби А. Барабанова в наступальний період Сталінградської операції, що дозволив повернути в стрій тисячі бійців Червоної армії [37]. Особливий інтерес становить висвітлення участі військ Донського фронту з нормалізації загрозливої санітарно-епідеміологічної ситуації, що склалася у Сталінграді й області у 1942-1943 рр. Р. Плякін звернув увагу на використання досвіду медичного забезпечення військ у Сталінградській битві в інших великих боях Великої Вітчизняної війни, зокрема Орловсько-Курської операції.

У 1968 р. з'явилася стаття колишнього керівника медичної служби 64-ї армії О. Григор'єва, головна мета якої полягала у висвітленні окремих особливостей лікувально-евакуаційного забезпечення 62-ї і 64-ї армій, пов'язаних з наявністю великої водної перешкоди – р. Волги [17]. Подаючи загальну характеристику діяльності медичної служби під час переправи через річку, О. Григор'єв вказав на слабе медичне оснащення армій. Ліжкова мережа шпиталів армій становила лише 2,8-3,7% чисельного складу їх самих. Листопадневі та грудневі умови біля Сталінграда у 1942 р. зумовили виникнення своєрідної групи армійських лікувальних установ навколо кільця оточення й отримали назву «міжармійських шпитальних колекторів», назву яких у науковий обіг увів керівник санітарного управління Донського фронту А. Барабанов.

Відповідні положення О. Григор'єва знайшли підтвердження у мемуарах професора І. Лідова [27]. У спогадах увага зосереджена на окремих епізодах, які в певній мірі доповнюють ідеї керівника 64-ї армії, тим самим показуючи, наскільки складними були умови діяльності військових медиків.

Одним із найбільш фундаментальних досліджень з організації медичного забезпечення операцій під час Великої Вітчизняної війни на довгі роки стала книга Е. Смірнова [40]. У розділі, присвяченому критичному розгляду медичного забезпечення військ в одинадцяти операціях йдеться і про Сталінградську битву. Аналіз та оцінка діяльності медичної служби Червоної армії, зроблені її керівником (Е. Смірнов займав пост начальника Головного воєнно-санітарного управління (ГВСУ) Червоної армії), вирізняють монографію серед низки

тогочасних наукових праць, але, разом з тим, її мемуарний характер неминуче визначив деяку фрагментарність у викладі матеріалу та суб'єктивність окремих оцінок.

На тлі посиленого інтересу до військової історії в 70-х рр. XX ст. тривала підготовка спеціальних історико-медичних досліджень, безпосередньо пов'язаних зі Сталінградською битвою. Описуючи роботу евакуаційних шпиталів Сталінградської області в період Великої Вітчизняної війни, Н. Григоренко і А. Белий підкреслюють великий внесок сталінградських медиків у загальну систему лікувально-евакуаційного забезпечення поранених і хворих, коли результати лікування залежали від умов, у яких здійснювалася евакуаційна діяльність шпитальної бази [16]. Проте, як і раніше, ці та подібні розвідки мають переважно приватний і фрагментарний характер, подаючи, головним чином, аналіз діяльності евакуаційних шпиталів. З об'єктивних причин у зазначених працях не знайшли належного відображення питання організації медичного забезпечення військ у Сталінградській битві через відсутність узагальнюючих досліджень, присвячених тиловому забезпеченню Червоної Армії. Авторів, як і раніше, привертає тема мужності та героїзму медиків, свідченням чого слугують публікації М. Кузьміна, Н. Ломакіної та інших [25; 28].

На початку 80-х рр. XX ст., у зв'язку з 40-річчям битви на р. Волзі, знову помітно зростала увага до проблем медичного забезпечення радянських військ під час Сталінградської битви. Щоправда, так само, як і до цього, основними дослідниками залишалися медики. Однак – тематика розширилася, а глибина досліджень набувала нового рівня; у першу чергу увага почала приділятися специфічним медичним проблемам. Особливості роботи медико-санітарного батальйону (МСБ) представлені у статті В. Бабіна, який проаналізував досвід роботи МСБ механізованого корпусу в період Сталінградської битви, який діяв за вдосконаленою схемою розгортання МСБ, що дозволяло вносити зміни залежно від оперативних умов і завдань служби [4].

До Сталінградської операції залучалися не лише сухопутні війська, а й авіація, медичне забезпечення якої упродовж тривалого часу лишалося осторонь уваги дослідників. Це спонукало авторський колектив на чолі з професором М. Рудним підготувати у 1982 р. монографію, яка стала чи не єдиним на сьогоднішній день науковим напрацюванням у сфері повітряної медицини в роки Великої Вітчизняної війни [30]. У цій книзі фактично вперше, на основі вивчення архівних матеріалів і аналізу досліджень, проведених М. Жуком, П. Романовичем та іншими, здійснена спроба послідовного вивчення та співставлення умов бойової діяльності авіації та їх вплив на методи й форми медичного забезпечення льотної та інших категорій особового складу частин і з'єднань повітряно-військових сил (ПВС). Темі Сталінградської битви присвячено невеликий за обсягом розділ, у якому знайшла відображення низка аспектів діяльності медслужби фронтів, задіяних у цій кампанії. Найбільш повного висвітлення отримала проблема протиепідемічного захисту, оскільки, як зазначив авторський колектив, до того Червона армія не знала такої епідемії туляремії, викликаній великою міграцією польових гризунів восени та взимку 1942 р. Поряд з цим, у роботі простежується прагнення дослідників показати динаміку санітарних втрат під час операції, найбільша питома вага яких випала на вересень 1942 р., що пояснюється особливостями бойового застосування, досвіду льотних кадрів і протидією авіації противника. Проте, варто наголосити, в ході висвітлення проблем авіаційної медицини авторам так і не вдалося належним чином розкрити питання дислокації та склад шпитальних баз повітряних армій.

Окреме місце у системі медичного забезпечення бойових операцій у районі Сталінграду посідала організація евакуації поранених і хворих. Так, у 1983 р. виходять статті колишніх учасників бойових дій Г. Барановського, Г. Капітонова та доцента Ф. Іваньковича. Зокрема, Ф. Іваньковичем проаналізовані організація і шляхи евакуації поранених залізничним транспортом з використанням військово-санітарних летючок (ВСЛ), з поміж яких окремо виділено два основних напрямки: північно-західний і південно-західний. Факт широкого використання ВСЛ у порівнянні з тимчасовими військовими санітарними потягами (ТВСП) пояснюється вкрай нерегулярним прибуттям останніх до станцій, що, на нашу думку, були

викликані відсутністю чіткої організації медичного забезпечення в системі самого фронту та в подальшому ускладнювало і без того важку ситуацію з перевантаженням шпитальної бази фронту. Це, в свою чергу призвело до низки інших недоліків у медичній евакуації, наприклад, у наданні медичної допомоги та забезпеченні харчуванням. Як пояснює автор, це був вимушений захід, котрий забезпечив евакуацію основної маси поранених та хворих і дозволив, хоча б частково, розвантажити переповнені шпитали [20].

Г. Барановський і Г. Капітонов вважали доцільним констатувати, що система заходів з медичної евакуації на залізниці була зведена до мінімуму, головним чином через значну віддаленість переднього краю військ, значні пошкодження і недостатню кількість шляхів евакуації, особливо під час евакуації автомобільним транспортом. У зв'язку з цим у лікувально-евакуаційному забезпеченні превалювало лікування поранених на місці [6].

У фундаментальному дослідженні з історії Сталінградської битви академіка А. Самсонова містяться уривчасті відомості про медичне забезпечення, характеризуються головним чином цивільна система охорони здоров'я і момент евакуації через Волгу [38]. Тільки 4-е, доповнене видання книги дещо розширює інформацію про медиків, в основному за рахунок спогадів ветеранів; основний акцент при цьому зроблено на показі мужності та героїзму медичних працівників у Сталінградській битві [39].

До питання про діяльність евакуаційних шпиталів Сталінграда звертаються Н. Ломакіна та Г. Толстопятова [29]. Тему надання медичної допомоги цивільному населенню Сталінграда опрацювали А. Остапенко, І. Шіршов, В. Піскунов, щоправда, дослідники в основному повторювали вже сказане їхніми попередниками і не додали до висвітлення теми нічого нового [35].

До незначної низки публікацій, автори яких намагалися в тій чи іншій мірі проаналізувати матеріальну базу санітарно-медичної служби під час суворого протистояння під Сталінградом, варто віднести розвідку полковника медичної служби В. Лапіна [26]. Об'єктом дослідження стала організаційна сторона діяльності польових армійських санітарних складів (ПАСС), на плечі яких лягли, фактично, всі труднощі медичного постачання. В. Лапін визначив стан якості виготовлення ліків у аптеках, який перебував не в найкращому стані, встановив, посилаючись на факти й досвід війни, що принцип підвезення медикаментів, який діяв напередодні, себе не виправдав та якісно змінювався упродовж бойових дій на фронтах.

З другої половини 1980-х рр. в історіографії історії військової медицини розпочався період, який характеризується певним переосмисленням окремих питань медичного забезпечення радянських військ у Великій Вітчизняній війні і Сталінградській битві зокрема. До цього часу переважна більшість авторів практично не приділяли належної уваги виявленню недоліків і помилок у медичному забезпеченні окремих операцій та їхніх причини. З поля зору дослідників практично повністю випали матеріали, що відображають діяльність медичної служби в період відступу під Сталінградом влітку 1942 р.; як правило, були відсутні дані про санітарні втрати, без урахування яких неможлива об'єктивна оцінка форм і методів діяльності медичної служби.

Серед низки публікацій з цієї тематики вирізняються матеріали професорів А. Георгієвського, О. Лобастова та доцента Ф. Іваньковича, які знайшли своє відображення на сторінках «Военно-медицинского журнала». Автори, використовуючи архівні дані і напрацювання попередників, здійснили спробу вивчення організаційних моментів у діяльності Сталінградського фронту під час двох воєнних кампаній 1942/1943 рр.

Зокрема, публікація у жовтневому номері журналу за 1987 р. мала на меті виявити певні особливості в організації медичного забезпечення Сталінградського фронту з 17 липня до листопада 1942 р. [14]. Саме оборонний період битви з його умовами й оперативною обстановкою визначив характер діяльності медиків на ввірених їм ділянках. Вивчаючи тогочасний досвід роботи медичних служб, дослідники зосередили увагу на організації лікувально-евакуаційного забезпечення 62-ї та 64-ї армії фронту на окремих етапах. До особливостей діяльності санітарно-медичної служби, відмічених дослідниками, варто віднести часту передислокацію різних

медичних установ, викликану неодноразовою реорганізацією фронту, що додавало нових труднощів у роботі служби. Ці чинники ускладнили й можливість визначення санітарних втрат військ під час оборони «фортеці на Волзі». Та, співставляючи факти й дані інших джерел, автори дійшли висновків, що найбільших втрат радянські війська зазнали під час боїв за місто. Аналізуючи положення статті, стає зрозумілим, що найбільших труднощів у системі медичного забезпечення мав військовий район, оскільки існувала гостра проблема виносу поранених. Авторами відзначено й слабку комплектацію служби фронту лікувальними установами та їх переваженість, недостатню хірургічну активність у армійському та фронтовому районах, що, на нашу думку, потребувало більш детального розгляду.

Дана тема знайшла продовження в 11 номері журналу за 1987 р. у статті, присвяченій контрнаступу в сталінградському напрямі Південно-Західним, Донським і Сталінградським фронтами [15]. Вчені першочергового значення надали питанню комплектності фронтів медичними установами, яке було вкрай болючим для медслужби. «Оцінюючи ліжкову ємкість лікувальних установ різних армій перед початком контрнаступу, варто підкреслити, що вона далеко не відповідала тій величині (8 000 ліжок), яку начальник Головного військово-санітарного управління (ГВСУ) вважав необхідною для успішного забезпечення великої наступальної операції», – наголошується у статті [15, с. 24]. Автори відзначили своєрідність організації медичного обслуговування військ на завершальному етапі битви в умовах створення двох фронтів оточення (внутрішнього і зовнішнього), що створювало спільність тилових комунікацій кількох фронтів, а отже, призводило до змішання евакуаційних потоків. Разом з тим, не менш актуальним у публікації є визначення ряду й інших особливостей в організації лікувально-евакуаційного забезпечення фронтів на завершальному етапі Сталінградської битви та надання першої медичної допомоги на всіх рівнях.

Розглядаючи специфіку в організації санітарно-медичного забезпечення битви під Сталінградом на рівні окремо взятої армії, можна виділити статті професора, полковника медичної служби, керівника 1-го лікувально-евакуаційного відділення санітарного відділу 64-ї армії Сталінградського фронту М. Войтенка. Підтримуючи та розвиваючи думки своїх попередників щодо гострої нестачі ліжок-місць і переваження шпитальних баз армії на фронті, автор зазначив, що це явище набуло поширення внаслідок призупинення евакуації поранених та хворих за межі армії суто з організаційних мотивів, які призвели до непорозумінь серед відповідних служб. У публікаціях простежено дислокацію і склад армійського ланцюга медичної служби напередодні, під час операції та на марші в новий район бойових дій. Окремого висвітлення набули проблеми евакуації, госпіталізації та надання медичної допомоги пораненим, сортування й лікування інфекційних хворих, організації пересування дивізійного медичного пункту (ДМП) і бригадних медичних пунктів (БрМП) [12; 13].

На фоні діяльності медичної служби фронту під час битви на р. Волга знайшло своє відображення медичне забезпечення 193-ї стрілецької дивізії 62-ї армії під час оборони заводу «Красный Октябрь» у статті В. Шуліміна, де увага автора, головним чином зосереджується на діяльності батальйонного (БМП) та полкового медичного пунктів (ПМП) [46].

Новітні напрацювання вчених з досліджуваної проблематики також публікуються у «Военно-медицинском журнале». У травневому ювілейному номері журналу за 1996 р. розміщено статтю заслуженого лікаря Російської Федерації В. Крутова та доцента Ф. Іваньковича. Залучаючи нові архівні матеріали, дослідники визначили динаміку та структуру поранень у боях в умовах Сталінграду. З огляду на це, констатується збільшення питомої ваги контужених та обморожених; частка тяжкопоранених і поранених середньої тяжкості виросла до 70%; аналогічна ситуація склалася з кульовими пораненнями, серед яких близько 18% становили поранення в голову. Автори в черговий раз наголосили на проблемі виносу поранених і наданні перших невідкладних заходів пораненим бійцям [24].

У колективній узагальнюючій науковій праці про організацію медичного забезпечення Червоної армії в операціях війни за редакцією Е. Нечаєва, що вийшла у світ у 1991-1993 рр., авторами виявлено невідповідність показників у даних, наведених за різними джерелами,

особливо що стосується архівних матеріалів (санітарні втрати, терміни доставки поранених і хворих на етапи медичної евакуації, наявність сил і засобів медичної служби), внаслідок застосування різних методів при їхньому обчисленні санітарними відділами армій і військових санітарних управлінь [31].

Науково-популярний характер мають праці Л. Овчиннікової, М. Мірського, Е. Арісенко [34; 33; 32; 3], головний акцент у яких зроблено на висвітленні героїчних подвигів військових медиків: хірургів, медичних сестер, сандружинниць, санінструкторів; спеціальна серія нарисів присвячена медичним сестрам, лауреатам медалі Ф. Найтінгейл, серед яких були й учасниці Сталінградської битви.

Підвищений інтерес до медичної тематики був відзначений на міжнародній науковій конференції, присвяченій 50-річчю Сталінградської битви [41]. Велику увагу було приділено питанням організації медичного забезпечення військ Червоної армії, медичної допомоги населенню оточеного міста, солдатам армії Ф. Паулюса, а також військовополоненим після завершення операції «Кільце».

У дисертаційному дослідженні Л. Желтової на основі різноманітних джерел і праць попередників вперше здійснено комплексний аналіз діяльності санітарно-медичної служби під час Сталінградської битви [19]. У праці простежується процес становлення шпитальної бази, розкриваються особливості та напрямки медичного забезпечення на трьох етапах лікувально-евакуаційної діяльності медичної служби Червоної армії (військового, армійського та фронтового). Л. Желтова провела паралелі та встановила взаємозв'язки між ланцюгами медичної служби, констатуючи їхню слабкість. Значний масив архівних документів та інших джерел дозволив авторці дійти ґрунтовних висновків, критично оцінивши стан медичної служби у цій операції. Вкотре було наголошено на низці недоліків, особливо в організаційних заходах з боку вищих керівників медичної служби.

XXI століття характеризується поживаленням інтересу до тематики військової медицини. Історіографія цього періоду поповнилася низкою нових наукових публікацій, у яких, у тій чи іншій мірі, на тлі медичного забезпечення Червоної армії авторами піднімалися проблеми медичного забезпечення битви на р. Волга.

Зокрема, у період з 2000 до 2005 рр. з'явилося кілька колективних монографій, написаних М. Кноповим, В. Таранухою, И. Алексаняном [1; 21; 22]. Дослідники, на підставі широкого залучення первинних документальних матеріалів із різних архівних установ, вперше здійснили спробу комплексного вивчення поетапного розвитку військової хірургії, терапії та епідеміології. Узагальнюючи медичне забезпечення радянського війська під час Великої Вітчизняної війни, науковці відобразили загальну ситуацію у санітарно-медичній службі й на Сталінградському напрямі. Описуючи динаміку змін на фронті, науковці дійшли висновків – організація надання медичної допомоги під час оборони Сталінграда потребувала істотних змін. Теоретичні основи та принципи діяльності медичної служби, особливо з питань хірургії, оперативних об'єднань не отримали належної розробки напередодні війни. Слід наголосити на тому, що питання медичного забезпечення в них досліджено, головним чином, через призму діяльності головних медичних керівників.

Ця проблема знайшла своє відображення і в навчальних посібниках з історії військової медицини. У 2007 р. вийшла у світ колективна праця на чолі з професором медицини І. Чижем [45]. У книзі містяться окремі сюжети, присвячені даній битві, які лише узагальнили результати попередніх досліджень з питань ліжкової мережі шпитальної бази фронтів, задіяних у боях, що, на переконання авторів посібника, була позбавлена будь-яких резервів та не знала маневрів.

Як бачимо, в історичній літературі студіювалися різні аспекти військової медицини у період Сталінградської битви: проблеми медичної евакуації, її фронтовий етап, тема мужності та героїзму військових медиків тощо. Разом з тим, науковці доволі опосередковано, а то й взагалі не згадують санітарно-епідеміологічне становище упродовж усього історичного розвитку

науки в цій сфері. Більш детального огляду потребує тематика медичного забезпечення військ в умовах великого міста, медичного постачання тощо.

З огляду на вище сказане, радянська епоха представлена працями, в яких розглядаються різні аспекти цього питання, однак радянська ідеологія не дозволила повною мірою залучити та використати весь масив архівних матеріалів і відповідно провести порівняльний аналіз із подальшим викладом ґрунтовних висновків, узагальнень і практичних рекомендацій. Сучасний період в історіографії характеризується більш критичним осмисленням фактів, проте питома вага публікацій з цієї теми, порівняно з попереднім етапом, є меншою, що в свою чергу свідчить про меншу зацікавленість нею з боку вчених. Проблематика медичного забезпечення Сталінградської битви стала предметом системного осмислення у науковців. Згадані праці заклали підґрунтя та розширили можливості для вивчення досвіду військових служб у період битви під Сталінградом без ідеологічних кліше і можуть бути використані для дослідження діяльності медичних установ під час бойових операцій Другої світової війни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексанян В.И. Военно-полевая хирургия в годы Великой Отечественной войны / В.И. Алексанян, М.Ш. Кнопов. – М.: Медицина, 2000. – 264с.
2. Аничков М.Н. Главные хирурги фронтов в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. / М.Н. Аничков // Эксперимент. Хирургия и анестезиология. – 1975. – №2. – С.3-6.
3. Арисенко Е.Ф. Сестры милосердия / Е.Ф. Арисенко. – М.: Патриот, 1991. – 79с.
4. Бабин В.П. Некоторые особенности работы батальона механизированного корпуса в период Сталинградской битвы / В.П. Бабин // Военно-медицинский журнал. – 1982. – №2. – С.74-76.
5. Барабанов А.Я. Медицинское обеспечение войск Донского фронта в Сталинградской операции: Дис. ... канд. мед. наук / А.Я. Барабанов. – Л., 1947. – 168 л.
6. Барановский Г.Я. Некоторые особенности медицинской эвакуации в Сталинградской битве / Г.Я. Барановский, Г.И. Капитонов // Военно-медицинский журнал. – 1983. – №1. – С. 71-74.
7. Берюшев К.С. Медико-санитарное обслуживание Сталинграда и Сталинградской области после освобождения их от оккупации / К.С. Берюшев // Гигиена и санитария. – 1943. – №11-12.
8. Биспен И.И. О медицинском обеспечении войск в битве на Волге / И.И. Биспен, Ф.В. Сатрапинский, Л.Л. Брызгалова // Военно-медицинский журнал. – 1963. – №2. – С. 84-87.
9. Бойко М.П. Опыт медицинской службы 62-й (8-й гвардейской) армии по организации хирургической работы в подземных убежищах при обороне Сталинграда и в наступательных операциях от Сталинграда до Берлина (1942-1945 гг.): дис... канд. мед. наук / М.П. Бойко. – Днепропетровск, 1949. – 158 л.
10. Бычков Б. Медсестра из Чимкента / Б. Бычков // Советский Красный Крест. – 1975. – №10. – С. 27.
11. Валигура С.Л. «Смелого пуля боится...» / С.Л. Валигура // Советский Красный Крест. – 1968. – №2. – С. 12.
12. Войтенко М.Ф. Организация медицинского обеспечения 64-й армии при выдвижении ее из района Сталинграда в новый район военных действий / М.Ф. Войтенко // Военно-медицинский журнал. – 1984. – №2. – С. 69-71.
13. Войтенко М.Ф. Особенности медицинского обеспечения 64-й армии в период ликвидации окруженных под Сталинградом войск противника / М.Ф. Войтенко // Военно-медицинский журнал. – 1987. – №11. – С. 28-31.
14. Георгиевский А.С. Организация медицинского обеспечения советских войск в оборонительный период Сталинградской битвы / А.С. Георгиевский, О.С. Лобастов, Ф.А. Иванович // Военно-медицинский журнал. – 1987. – №10. – С. 10-15.

15. Георгиевский А.С. Организация медицинского обеспечения советских войск в Сталинградской наступательной операции / А.С. Георгиевский, О.С. Лобастов, Ф.А. Иванович // Военно-медицинский журнал. – 1987. – №11. – С. 23-28.
16. Григоренко Н.П. Работа эвакуационных госпиталей Сталинградской области в период Великой Отечественной войны / Н.П. Григоренко, А.Д. Белый ... // Военно-медицинский журнал. – 1977. – №2. – С. 80-82.
17. Григорьев А.Н. Медицинская служба в Сталинградской битве / А.Н. Григорьев // Военно-медицинский журнал. – 1968. – №1. – С. 19-24.
18. Деларю Е.М. Санитарно-просветительная работа в эвакуогоспиталях / Е.М. Деларю // Госпитальное дело. – 1944. – №5-6. – С. 21-23.
19. Желтова Л. Военное здравоохранение в Сталинградской битве: Организация медицинского обеспечения и деятельность медицинской службы Красной Армии: Дис. ... канд. ист. наук / Л. Желтова. – Волгоград, 1999. – 221л.
20. Иванович Ф.А. Опыт эвакуации раненых и больных военно-санитарными летучками во время Сталинградской битвы / Ф.А. Иванович // Военно-медицинский журнал. – 1983. – №2. – С. 68-70.
21. Кнопов М.Ш. Военная эпидемиология в годы Великой Отечественной войны. – М.: ОАО «Издательство «Медицина», 2005. – 320 с.
22. Кнопов М.Ш. Военно-полевая терапия в годы Великой Отечественной войны / М.Ш. Кнопов, В.К. Тарануха. – М.: Медицина, 2003. – 328 с.
23. Комаров Ф.И. Вклад военных медиков в победу над врагом / Ф.И. Комаров // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 5. – С. 21-25.
24. Крутов В.С. Особенности организации медицинского обеспечения городского боя. (По опыту оборонительных боевых действий в Сталинграде 13.9-18.11.1942 г.) / В.С. Крутов, Ф.А. Иванович // Военно-медицинский журнал. – 1996. – №5. – С. 61-63.
25. Кузьмин М.К. Мужество и героизм медицинских работников / М.К. Кузьмин // Военно-медицинский журнал. – 1980. – №5. – С. 65-68.
26. Лапин В.П. Медицинское снабжение во время Сталинградской битвы / В.П. Лапин // Военно-медицинский журнал. – 1987. – №10. – С. 15-18.
27. Лидов И.П. Из воспоминаний врача о Сталинградской битве / И.П. Лидов // Военно-медицинский журнал. – 1968. – №3. – С. 74-78.
28. Ломакина Н.М. Подвиг медиков в Сталинградской битве / Н.М. Ломакина, А.П. Меринов, И.Г. Аношкин // Военно-медицинский журнал. – 1980. – №11. – С. 14-16.
29. Ломакина Н.М. Медики Сталинграда в битве на Волге / Н.М. Ломакина, Г.И. Толстопятова // Исторический подвиг Сталинграда. – М., 1985. – С. 238-246.
30. Медицинская служба военно-воздушных сил в годы Великой Отечественной войны / Под ред. генерал-лейтенанта медицинской службы Н.М. Рудного. – М., 1982. – 216с.
31. Медицинское обеспечение Советской Армии в операциях Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. / Под общей редакцией Э.А. Нечаева. – Т.1. – М., 1991. – 300 с.; Т.2. – М., 1993. – 416 с.
32. Мирский М.Б. Актуальные проблемы истории военной медицины и гражданского здравоохранения в годы войны / М.Б. Мирский // Советская медицина и здравоохранение в годы Великой Отечественной войны. – М., 1991. – С. 15-26.
33. Мирский М.Б. Обязаны жизнью / М.Б. Мирский. – М.: Политиздат, 1991. – 239 с.
34. Овчинникова Л.П. Женщины в солдатских шинелях / Л.П. Овчинникова. – Волгоград: Ниж.-Волж. кн. изд-во, 1987. – 269 с.
35. Остапенко А.Л. Медицинская служба МПВО в годы Великой Отечественной войны / А.Л. Остапенко, И.Н. Ширшов, В.Ф. Пискунов // Военно-медицинский журнал. – 1986. – №2. – С. 67-69.
36. Очерки истории советской военной медицины / Под ред. Д.Д. Кувшинского, А.С. Георгиевского. – Л., 1968. – 263 с.

37. Плякин Р.Г. Медицинское обеспечение войск в Орловско-Курской битве / Р.Г. Плякин // Военно-медицинский журнал. – 1963. – №7. – С. 83-86.
38. Самсонов А.М. Сталинградская битва / А.М. Самсонов. – М., – 1983. – 401с.
39. Самсонов А.М. Сталинградская битва / А.М. Самсонов. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Наука, 1989. – 632 с.
40. Смирнов Е.И. Война и военная медицина. 1939-1945 годы / Е.И. Смирнов. – М., 1976. – 524 с.
41. Сталинградская битва: Материалы научных конференций / Под ред. В.С. Абалихина. – Волгоград, 1994.
42. Таборисский М.Г. Хирургическое обеспечение заключительного этапа Сталинградской операции на Ленинском эвакуационном направлении (деятельность Ленинского госпитального коллектора): Дис. ... канд. мед. наук / М.Г. Таборисский. – Л., 1945. – 146 л.
43. Топровер Г.С. Схемы научного учета результатов лечения в эвакогоспиталях / Г.С. Топровер. – Сталинград, 1945. – 38 с.
44. Федоренко В. Имя подвигу – гуманизм / В. Федоренко // Советский Красный Крест. – 1972. – №3. – С. 25.
45. Чиж И.М. История военной медицины: Учебник / И.М. Чиж, А.М. Шелепов, Е.И. Веселов Под ред. чл.-корреспондента РАМН проф. И.М. Чижа. – М.: ОАО «Издательство Медицина», 2007. – 272 с.
46. Шулимин В.А. Особенности медицинского обеспечения 193-й стрелковой дивизии в боях за Сталинград / В.А. Шулимин // Военно-медицинский журнал. – 1982. – №10. – С. 61-62.

Сиропол В. Медицинское обеспечение Сталинградской битвы в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг: историография проблемы.

В статье сделан историографический анализ ряда публикаций, посвященных медицинскому обеспечению советских войск во время Сталинградской битвы. Автор выделил наиболее актуальные проблемы военной медицины и определенные тенденции их интерпретации в исторической науке.

Ключевые слова: военная медицина, Красная армия, Великая Отечественная война, медицинское обеспечение, Сталинград.

Siropol V. Medical support Stalingrad battle in the Great Patriotic war 1941th -1945th years: historiography of the problem.

The article analyzes historiographic number of publications on medical support of Soviet troops during the Battle of Stalingrad. An attempt was made to identify the most urgent problems of military medicine and to identify certain trends in their interpretation of historical scholarship.

Key-words: military medicine, the Red Army, World War II, medical care, Stalingrad.

Одержано 9.10.2013.